

УДК 37: 737 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203340>

Оксана АЛЬОШИНА,
orcid.org/0000-0002-0893-3791
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри релігієзнавства і теології
Національного університету «Острозька академія»
(Острог, Рівненська область, Україна) oksana.alioshyna@oa.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКИ ШЕПЕТІВСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО БРАТСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ХІХ СТ.

У статті проаналізовано специфіку організації та формування безкоштовної бібліотеки-читальні, заснованої православним церковним братством у місті Шепетівка Волинської губернії. Православне братство, реалізуючи культурно-просвітницьку діяльність у місті, поставило за мету задовільнити читацький запит місцевих мешканців. Бібліотека мала свої правила користування та статут, складений відповідно до законодавчих документів, що регулювали діяльність бібліотек у Російській імперії у ХІХ ст. У статутному документі, що регулював роботу бібліотеки, вказано, що для користування книгами в читацькому залі не допускали використання іншої літератури чи видань, окрім дозволених діючими положеннями і правилами.

Розкрито основні аспекти підготовки та вибору списку замовлень літератури та періодичних видань. Поповнення фондів бібліотеки літературою мало відповідати чітко визначеному переліку книг, дозволених для користування російським урядом. У процесі діяльності даної бібліотеки показано особливості підходу членів братства до комплектування книжкового фонду бібліотеки, який поповнювався за рахунок коштів братства. У каталог, в якому зазначали кількість придбаної літератури, фіксували видану літературу і кількість читачів. З'ясовано, що члени православного братства доклали чимало зусиль для того, щоб викликати у мешканців міста зацікавлення відвідувати бібліотеку-читальню. У результаті відкриття бібліотеки з'явилася можливість проводити в її приміщенні народні читання та залучити до участі в них значну кількість місцевого населення. Така організована робота бібліотеки спрямовувалася на підняття рівня освіченості серед жителів найближчих міст і сіл губернії. Загалом, робота бібліотеки зробила значний внесок у розвиток бібліотечної справи на теренах Волинської губернії.

Ключові слова: православне братство, Волинська губернія, Шепетівка, бібліотека, книжковий фонд.

Oksana ALYOSHINA,
orcid.org/0000-0002-0893-3791
Candidate of Historical Science,
Associate Professor at the Department of Religious Studies
of National University of Ostroh Academy
(Ostroh, Rivne region, Ukraine) oksanamv1@ukr.net

THE ACTIVITY OF LIBRARY ORTHODOX FRATERNITY IN THE VOLYN PROVINCE IN THE XIX CENTURY

Article analyzed the specifics and formation of a free reading library, founded by the orthodox church fraternity in the city of Shepetivka Volyn province. Orthodox brotherhood, implementing cultural and educational activities in the city, aims to satisfy the readers' request of local residents. The library had its own rules of use and statute, compiled in accordance with the legislative documents governing the activity of libraries in the Russian Empire in the XIX century. The statutory document regulating the work of the library states that for use in the reading room it was not allowed to use other literature or publications, except as permitted by applicable state regulations and rules. The main aspects of preparation and selection of the list of orders for literature and periodicals are revealed. The replenishment of the library holdings by literature should correspond to a clearly defined list of books allowed for use by the Russian government. In the context of the activity of this library, features of the approach of members of the brotherhood to the staffing of the library fund of the library, which was replenished at the expense of the brotherhood, was shown. The catalog, in which the number of purchased literature was indicated, fixed the issue of literature and the number of readers. It was found out that members of the orthodox brotherhood made a lot of effort in order to provoke interested local residents to visit the library reading room. As a result of the opening of the library, it was possible to hold popular reading and involve a significant number of local people in them. Organized work of the library aimed at raising the level of education among residents of nearby cities and villages of the province. The work of the library in Volyn province during of the second half of XIX century.

Key words: orthodox fraternity, the Volyn province, Shepetivka, library, fund.

Постановка проблеми. Православні братства, що почали функціонувати на території Волинської губернії у другій половині XIX століття, поставили за мету здійснювати різновекторну просвітницьку роботу. У цьому руслі одним із таких векторів стала бібліотечна справа. Одним із перших таку діяльність виконувало Шепетівське Архангело-Михайлівське братство, яке свою роботу розпочало з відкриття бібліотеки-читальні.

Аналіз досліджень. Означена тема представлена в публікаціях вітчизняних науковців XX ст. Зокрема, С. Жилюк (Жилюк, 1994), О. Сажок (Сажок, 2013) опублікували низку статей, присвячених культурно-просвітницькій діяльності та участі православних братств у культурному житті Волині, в яких вони побіжно висвітлювали дане питання. Вагомим джерелом слугували архівні документи, які дали можливість доповнити та уточнити матеріали попередніх розвідок з даного питання. У роботі використано статті періодичного видання «Волинские епархиальные ведомости», в яких міститься інформація про виникнення та діяльність бібліотеки при Шепетівському братстві.

Мета статті – розкрити специфіку організації та проведення позабогослужбових читань православними братствами впродовж 1880–1890-х років.

Вклад основного матеріалу. Шепетівське Архангело-Михайлівське братство засноване у 1893 р. (Віленський, 1893: 991). У статуті братства зазначалося, що одним із завдань є заснування безкоштовної народної бібліотеки-читальні. До того ж братство мало турбуватися про потреби церковної книгозбірні (Устав, 1893: 996).

Шепетівська братська бібліотека мала свої правила користування та статут, складений на основі виданих Міністерством народної освіти 15 травня 1890 р. «Правил про безкоштовні народні читальні та порядок нагляду за ними» (Правила, 1890: 8).

У статуті бібліотеки-читальні зазначено, що вона заснована на честь коронування імператорської величності і має на меті «доставить усім мешканцям Шепетівської парафії безкоштовне користування книгами для читання вдома», а також усім бажаючим у приміщенні читальні і для використання літератури під час загальнонародних читань і позабогослужбових співбесід у недільні і святкові дні. До її фонду входили такі книги: а) книги, схвалені учбовим комітетом Міністерства для використання в народних читальнях; б) книги, зазначені в каталогах Міністерства і призначені для використання в шкільних бібліотеках середніх і початкових навчальних

закладів; в) книги, вказані духовним відомством православного віросповідання для використання в церковно-парафіяльних школах і дозволені в церковних бібліотеках, а також усі книги і журнали, що видавалися з дозволу церковної цензури, лише за винятком тих, що визнавалися духовним відомством непридатними для таких читальень. Сюди відносили книги і журнали, видані урядом і періодичні видання приватних осіб і закладів, рекомендовані Міністерством народної освіти зі згоди обер-прокурора Священного Синоду (ДАЖО, 1897: Ф. 1. Оп. 25. Спр. 573. Арк. 2).

Відповідальність і загальний нагляд за читальнею покладался на раду братства, в основному на її голову і завідуючого. Вони зобов'язувалися не допускати використання іншої літератури чи видань, окрім дозволених діючими положеннями і правилами, стежити за дотриманням у ній встановленого порядку. Крім того, до обов'язків ради входило складати списки літератури і видань для поповнення фондів бібліотеки, віднаходити кошти на їх придбання, представляти щорічний звіт про їхню роботу. На загальних зборах братства визначали графік роботи бібліотеки, формували детальні правила користування та проводили відбір статей для загальних народних недільних читань. Радою братства і на розсуд голови обирався завідуючий бібліотекою-читальнею. На цю посаду вибирали особу зі складу членів братства, котра була достатньо освічена і розбиралася в управлінських справах. В обов'язки бібліотекаря входило: вести систематичний каталог книг, брати участь у складанні списку замовлень нових книг, здійснювати записи виданих книг і читачів. Крім того, рада братства призначала ще одну людину, котра була помічником бібліотекаря і відповідала за зберігання меблів, та проектора, призначеного для демонстрації світових картин під час публічних читань (Отчет, 1897: 1128). У наявності закладу знаходився особливий каталог із підписом голови братства, в якому відзначали записи надходжень нової літератури і чітко записували назву, автора чи видавця, рік і місце видання книг. Окремо була заведена книга, в якій записували видану літературу і фіксували кількість читачів. Для запису проведених народних читань і позабогослужбових співбесід був відведений спеціальний журнал, в якому точно і детально записували кількість читань, число, місяць і рік проведення, тему читання, ім'я читача, кількість слухачів. Дозволялося безкоштовно користуватися читальнею, а кошти на її утримання виділялися Шепетівським братством і церквою. У разі втрати чи пошкодження книг читач зобов'язаний був

сплатити її вартість. Усі особи, котрі порушували встановлені правила або без поважної причини затримували книги, могли позбавлятися права користування бібліотекою. Статут братської бібліотеки і правила її користування розміщували для загального відома в приміщенні читальні (ДАЖО, 1897: Ф. 1. Оп. 25. Спр. 573. Арк. 3).

Бібліотеку-читальню відкрили 8 листопада 1896 р., після святкового освячення нового облаштованого для неї приміщення, а саме дерев'яної прибудови до храму, що з'єднувала його із дзвіницею. Завідував нею голова братства, парафіяльний священник Г. І. Віленський, а бібліотекарем було обрано сільського дільничного лікаря Заславського повіту Т. І. Горощенко. Останній вів систематичний каталог книг, складав списки замовлень на нову літературу, займався обліком і видачею книг та періодики читачам, по можливості перевіряв прочитане у дітей (Отчет, 1897, № 34: 1128]. Дружина лікаря, Л. І. Горощенко, будучи членом братства, також сприяла розвитку народної читальні, зокрема періодично даруючи їй книги. Таку ж небайдужість виявила і дворянка Є. П. Крессова. Ці жінки разом із головою братства зробили суттєвий початковий внесок у збільшення братського бібліотечного фонду. Рада братства досить скрупульозно підходила до його комплектування, адже читальня повністю утримувалася за гроші братства та церкви. Братчики спочатку ретельно переглядали покажчики та каталоги книг, схвалених для обігу в народних бібліотеках, а потім наводили довідки про ці видання за відгуками й рецензіями у відповідних журнальних рубриках; лише після цього здійснювали замовлення на літературу. Вже за рік такої наполегливої праці в братському фонді було чимало різних за тематикою видань (Сажок, 2013: 43–44).

Члени братства займалися закупівлею книг не тільки корисних, а й «пригодних» для розуміння простого народу. Під час вибору книг братчики зазвичай звертали особливу увагу на те, щоб надати правильне спрямування народним читанням. До того ж пріоритетним завданням було те, що вони турбувалися, щоб до населення не потрапили книги з «особистими тенденціями їхніх авторів, і доставляли б йому читання вибрані в класичному значенні цього слова, і які б задоволь-

няли вищі й головні запити життя релігійного, інтелектуального, морального, суспільного і державного».

У період з 4 березня по 17 жовтня 1897 року у фонді бібліотеки нараховувалося понад 400 різних за тематикою книг. Уся література розподілялася за такими розділами: релігійно-моральна, історична, географічна і етнографічна, з природознавства, сільського господарства, медицини і гігієни, біографії відомих російських та зарубіжних діячів, твори вірцевих письменників і кращі белетристичні твори.

Відзначимо, що склад фонду за кількісними показниками був досить різноманітним. В основному переважала література релігійно-морального та художнього змісту, дещо менший відсоток становили книги з інших галузей знань. Подібна ситуація прослідковувалася у всіх тогочасних бібліотеках. Вона була спричинена постійними нормативно-законодавчими обмеженнями, що діяли на території Російської імперії.

Читачі могли отримати книги зазвичай у кожен недільний чи святковий день перед вечірнім богослужінням або ж після читань, а також дозволялося брати книги додому. Про великий попит відвідувачів свідчив той факт, що книги особливо ніколи не залежувалися на полицях бібліотечної шафи, а знаходилися у читачів. Завдяки функціонуванню такої бібліотеки братству вдалося реалізувати ще одну ціль – забезпечувати православних мешканців міста «свіжою і здоровою духовною їжею і позбавитися таким чином від різних беззмислових, а інколи й шкідливих книг, що розповсюджувалися різними сектантами і зловмисними просвітниками народу» (Отчет, 1897: 1135).

Висновки. Шепетівське православне братство вдало реалізувало одне з визначених завдань і організувало безкоштовну бібліотеку-читальню для мешканців не лише міста, а його околиць. Бібліотека у своїй діяльності чітко керувалася визначеними державними положеннями і стежила за виконанням таких приписів. Згідно зі Статутом Члени братства опікувалися регулярними замовленнями літератури та періодики, що поступово сприяло кількісному поповненню книжкового фонду бібліотеки. Відвідувачі мали дотримуватися встановлених правил розпорядку роботи читальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віленський Г. Открытие Архангело-Михайловского православного братства в местечке Шепетовка Заславского уезда. *Волинские епархиальные ведомости*. 1893. Часть неофициальная. № 35. С. 991–995.
2. Державний архів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 573: Об открытии в г. Шепетовке в 1897 году при церковном братстве библиотеки-читальни. 7 апреля 1897 г. – 15 мая 1897 г. 4 арк.
3. Жилюк С. І. Діяльність церковних братств на Волині (друга пол. XIX – поч. XX ст.). *Велика Волинь : науково-популярні краєзнавчі праці*. Житомир, 1994. Т. 15. С. 54–62.

4. Отчет о состоянии Шепетовского Православного Архангело-Михайловского Братства и учрежденной при нем библиотеки-читальни за время 1893-1897 гг. *Волинские епархиальные ведомости*. 1897. № 34. Часть неофициальная. С. 1077–1087.
5. Отчет о состоянии Шепетовского Православного Архангело-Михайловского Братства и учрежденной при нем библиотеки-читальни за время 1893-1897 гг. *Волинские епархиальные ведомости*. 1897. № 35. Часть неофициальная. С. 1127–1138.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2 : 1825–1881 гг. : в 55 т. Санкт-Петербург : Тип. II отд-ния собств. его императ. величества канцелярии, 1878. Т. 51, отд-ние 2 : 1876 г. 602 с.
7. Правила о бесплатных народных читальнях и о порядке надзора над ними *Волинские епархиальные ведомости*. 1890. Часть официальная. № 19. С. 449–453.
8. Сажок О. Бібліотечна діяльність Шепетівського Архангело-Михайлівського братства у 90-х рр. XIX ст. *Сторінки історії*. 2013. Випуск 36. С. 23–34.
9. Сажок О. Культурно-просвітницька діяльність Шепетівського Архангело-Михайлівського братства у 1890-х роках. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2013. Число 12. С. 41–46.
10. Устав православного Архангело-Михайловского братства в местечке Шепетовке Заславского уезда. *Волинские епархиальные ведомости*. 1893. № 35. Часть неофициальная. С. 995–1000.

REFERENCES

1. Vilens'kiy G. Otkrytiye Arkhangel-Mikhailovskogo pravoslavnogo bratstva v mistechke Shepetovka Zaslavskogo uyezda. [Opening of the Archangel-Michael orthodox fraternity in the town of Shepetovka, Zaslavsky district]. *Volynskiyeparkhial'niye vedomosti*. 1893, № 35, chast' neoffitsial'naya, pp. 991–995. [in Russian]
2. Derzhavniy arhiv Zhutomyr's'koi oblasti [State Archives of Zhytomyr Oblast]. F. 1, op. 25, spr. 573, 4 arch. [in Russian]
3. Zhylyuk S. Diyal'nist' tserkovnykh bratstv na Volyni (druga polovyna XIX – poch. XX st.) [Activity of church fraternities in Volyn (second half XIX – beginning XX century)]. *Veluka Volyn' naukovo-populyarni krayeznavchi pratsi*. Zhytomyr, 1994, T. 15, pp. 54–62. [in Ukrainian]
4. Otchet o sostoyanii Shepetovskogo Pravoslavnogo Arkhangel-Mikhailovskogo bratstva i uchrezhdennoy pri nem biblioteki-chital'ni za vremya 1893-1897 gg. [The report on the state of the Shepetovsk Archangel-Michael fraternity and the reading room library established with it during the period 1893-1897]. *Volynskiyeparkhial'niye vedomosti*. 1897, № 34, chast' neoffitsial'naya, pp. 1077–1087. [in Russian]
5. Otchet o sostoyanii Shepetovskogo Pravoslavnogo Arkhangel-Mikhailovskogo bratstva i uchrezhdennoy pri nem biblioteki-chital'ni za vremya 1893-1897 gg. [The report on the state of the Shepetovsk Archangel-Michael fraternity and the reading room library established with it during the period 1893-1897]. *Volynskiyeparkhial'niye vedomosti*. 1897, №35, chast' neoffitsial'naya, pp. 1127–1138. [in Russian]
6. Polnoye sobraniye zakonov Rosiys'koyi imperiyi [Complete collection of laws of the Russian empire]. Sobr. 2 : 1825 –1881 gg. V 55 t. T. 51, otdelenie 2 : 1876 g. – SPb : Tip. II otdelennaya sobst. ego imperat. velichestva kantselyarii, 1878, 602 s. [in Russian]
7. Pravila o besplatnykh narodnikh chital'nyakh i o poryadke nadzora nad nimi [Rules of the free public reading rooms and on the procedure for their supervision]. *Volynskiyeparkhial'niye vedomosti*, 1890, №19, chast' neoffitsial'naya, pp. 449-453. [in Russian]
8. Sazhok O. Bibliotечna diyal'nist' Shepetivskogo Arkhangel-Mikhailiv's'kogo bratstva y 90-hk rr. XIX st. [The library activities of the Shepetovsk Archangel-Michael fraternity of the 90's XIX st.]. *Storinky istorii*. 2013. Vypusk 36. S. 23–34. [in Ukrainian]
9. Sazhok O. Diyal'nist' Shepetivskogo Arkhangel-Mikhailiv's'kogo bratstva . [The cultural and educational activities of the Shepetovsk Archangel-Michael fraternity in the 1890s]. 2013, Число 12, pp. 41–46. [in Ukrainian]
10. Ustav pravoslavnogo Arkhangel-Mikhailovskogo bratstva v mestechke Shepetovka Zaslavskogo uyezda [Charter of the orthodox Archangel-Michael fraternity in the town of Shepetovka, Zaslavsky district]. *Volynskiyeparkhial'niye vedomosti*, 1893, №35, chast' neoffitsial'naya, pp. 995–1000. [in Russian]